

Poetski svijet crnogorskog pisca

Az, Miraš

(U Podgorici je u okviru Decembarskih dana kulture održana autorska večer Miraša Martinovića)

Božena Jelusić

Gledao sam noću u zvijezde, u koje
Ti sada gledaš, ti što živiš na mojoj
baštini,
Ti što obrezuješ moj vinograd.

Ko se mene još sjeća.
Žih i imah
Baštinu...

Ispod koje spim...
(Iz zbirke: Govor zemlje)

Moja domovina je mnogo prostranija od one koja je ucrtana u granice Grčke. Moja domovina je beskrajna. Ja osjećam sebe svuda, u mnogim zemljama i narodima.

(Iz zbirke: Antički gradovi, snovi i sudbine)

Miraš Martinović je izrazito samosvojan autor u crnogorskoj književnosti, a može se reći i na cijelom ex-YU prostoru. Fascinacija antičkim temama, prošlošću Crne Gore, ali i udaljenih naroda i civilizacija, rezultirali su serijom romana i poetskih zbirki kojima je nastojao da iz zdenca vremena izmami drevne glasove i da pročita priče o onima koji su ovom zemljom hodili, a koje su sakrili vijekovi ili čak milenijumi.

U Martinovićevom poetskom rukopisu udruženi su pjesnički senzibilitet i snažna strast prema arheologiji, premda to nije inicijalna autorova profesija. Poznato je i da je sve svoje romane i pjesme prvo prehodao, pažljivo posmatrajući drevne ostatke, sve dok razvaline nisu počele da se u mašti iznova sazdaaju. Ovakav odnos prema prošlosti podrazumijevao je i autorovu brižljivo njegovanu erudiciju, koja mu je

pomagala da razumije osobnosti crnogorskog prostora na razmeđu civilizacija i da uspostavlja veze koje, inače, ostaju nevidljive.

Prošlost pjeva

Svoje poetske svjetove Martinović uspijeva da oživi običnim a vječitim ljudskim nemirima, ljubavima i strahovima, strastima i porazima. Konstante ljudske prirode i snažna imaginacija pomažu mu da čak i iz sasvim malenog zapisa, neobičnog kamena, muzejskog artefakta, izmami upečatljivu priču o pojedinačnoj egzistenciji. Moglo bi se reći da je Miraš Martinović svojevrsni lirski arheolog, koji navodi prošlost da pjeva o negdašnjim nadama, snovima i uzaludnostima kao da se sada događaju.

Povlašteno mjesto u njegovom opusu svakako pripada prostoru Crne Gore kao razmeđu civilizacija i pokreta naroda. Jedan od njih, koji svoje trajanje nije potvrdio bogatom književnom zaostavštinom i koji se podatno ulivao u grčki civilizacijski krug, bili su Iliri. Čitajući Miraševa djela, od romana *Teuta*, koji je docnije postao osnova poznate internacionalne pozorišne predstave, stiže se utisak da on, kao svojevrsni ilirski pisac iz budućnosti, ispravlja davnašnju istorijsku nepravdu. Uz to, njegova ilirska inspiracija uspostavlja veze među svima koji sada baštine ili su nekada živjeli na ovim prostorima.

Martinovićeva poetska inspiracija i njene posebnosti, lako se otkrivaju i u poetskim i u proznim zapisima. Iako je njegovo kazivanje po tonu elegično, a ritam odmjeren trohejski, pažljivi čitalac ipak otkriva stvaralački grč, gotovo bojazan da će oživljeni glasovi prošlosti naglo utihnuti. I dok pred nekim arheološkim

nalazištem sluti neočekivane spojeve i slojeve, Miraš ne skriva uzbuđenje što gazi po tragovima, gleda isto nebo i diše isti vazduh kao drevni ilirski, grčki, rimski čovjek, urska harfistkinja, dukljanski ljetopisac ili običan ratar... U njegovom autorskom maniru gotovo da nema vraćanja; poetski zapis nastaje u dahu ili se nižu grozdovi zapisa, kao da oživljava neki davnašnji grad sa svojim tržnicama i hramovima, kućama i ulicama. Zbog toga on ostavlja tekst u onom obliku koji mu je dao trenutak nenadane epifanije. Ono što čitaoca zaista može da ponese je snažna proživljenost tih susreta sa prošlošću, ali treba reći da Miraševa djela ne počivaju samo na trenutku inspiracije, već i na dugim godinama opsesivne posvećenosti i proučavanja istorijskih i arheoloških datosti.

U formalnom smislu, ključne osobnosti Martinovićevog stvaralačkog postupka su u saglasju sa poetikama poststrukturalizma i postmodernizma, zapravo u saglasju sa uvidima da i tekstovi koji nisu oblikovani na književno-umjetnički način mogu biti u službi fikcionalizacije i snažne lirske ekspresije. Tako se i Miraš Martinović opredijelio da razli-

čite neknjiževne tekstove (mahom historiografske zapise, enciklopedijske odrednice, razna kazivanja, svjedočenja, citate) uključi u kontekst svojih romana, priča i pjesama i da ih učini dijelom njihovog poetskog svijeta. Tako raspoređeni, neknjiževni medaljoni doprinose da djelo poprimi uzbuđljivu vjerodostojnost.

Kada je rekonstrukcija prošlosti u pitanju, uvijek nam se čini inspirativnom jedna anegdota koju je kazivao Tomas Man. Naime, nakon što je pročitala mitopoetsku sagu, roman *Josif i njegova braća*, Manova prostodušna sekretarica je ustvrdila da se sada konačno zna kako se sve zaista dogodilo. Tako i Miraš Martinović udružuje i pretapa raznovrsnu građu, dovodi je u neočekivane odnose sve dok ne počnu da "oživljavaju kraljevi, župani i stratezi, sudije i sveštenici". "Strašni pogled istorije spušta se na moje lice", kaže on u jednoj od pjesama iz *Govora kraljeva*. Tako može da se otvori Agruvijum, da Doklea progovori svojim snovima, da se u pepeljastim ostacima pronađe ruka harfistkinje iz Ura, da progovori zemlja, antički gradovi, snovi i sudbine. Iza svega Miraš Martinović uvijek traži i otkriva nevidljivi ljetopis.

Drevni urbanitet omiljeno je mjesto sa kojeg autor počinje svoj ulazak u duhovni svijet minulih epoha i ljudi. U jednoj od priča iz *Antičkih gradova, snova i sudbina*, autor kaže da je priča *Halata - pobuna predaka* "najilustrativniji primjer SPOLIE, ugrađivanja odbačenih kamenova u nova zdanja". Upravo ta mozaičnost narativne i poetske strukture, to ugrađivanje odbačenih kamenova u nova zdanja, predstavlja okosnicu Martinovićevog odnosa prema građi i novoj formi koju oblikuje.

Martinovićeva književna ostvarenja su krajnje otvorene strukture, u kojima tekst ne mora biti definisan ni žanrovski ni jezički. Može se govoriti i o meta-tekstualnom diskursu, budući da su u pjesme i naraciju uključene fusnote, naučni fragmenti, dokumentarna proza, ponekad čak i otvoreni link ka nekoj drugoj knjizi i slično. S vremenom, literarni tekst je postojao svojevrsni hipertekst ili hiperproza, budući da je autor počeo da oprema svoja djela (osobito: *Antički gradovi, snovi i sudbine*) neverbalnim nosiocima sadržaja i značenja što otvoreno upućuju na druge baze podataka. Martinovićevo djelo tako potvrđuje da globalna

Jedinstveno civilizacijsko pismo

Miraš Martinović poznati je crnogorski pisac. Ono što ga čini prepoznatljivim na širim regionalnim prostorima, to su antičke teme i zaboravljeni pejzaži Crne Gore, kojima su posvećeni njegovi romani: "Putevi Prevalise" (objavljen u Italiji s naslovom *Pitere di Montenegro*, u prevodu Silvia Ferarria, a nekoliko priča iz te knjige prevedeno je na hebrejski jezik i objavljeno u poznatim književnim časopisima u Izraelu u prevodu Dine Katon), "Otvaranje Agruviuma" i roman "Teuta", koji je doživio više izdanja, a po kome je napravljena i istoimena internacionalna pozorišna predstava, sa glumcima iz Crne Gore, Al-

banije, Grčke, Italije i Hrvatske, u režiji Slobodana Milatovića.

Izdvačka kuća Koha iz Prištine, objavila je 2010. roman na albanskom jeziku. "Snovi u Doklei" je knjiga, koja također pripada njegovom antičkom ciklusu, u kome autor na nov, osoben i literarno jedinstven način, kroz život rimskog grada Doklee čiji se ostaci nalaze u blizini današnje Podgorice, priča antičku priču, na ovim prostorima, ali i priču o današnjoj Crnoj Gori i svoje tri velike ljubavi... "Dioklitijsko zavještanje" peta je knjiga ovog ciklusa, objavljena u izdanju Centralne narodne biblioteke "Đurđe Crnojević" sa Cetinja. Prije ovih

Martinović je objavio romane: "Jeretik", "Poslednji Eshilov dan" i "Vavilonski mudraci".

U literaturu ulazi knjigom poezije "Mit o Trešnji" (1974), za koju je dobio književnu nagradu "Lazar Vučković" (1974), drugo dopunjeno izdanje ove knjige objavljeno je u Beogradu 2009. "Nevidljivi ljetopis" (2010) prva je od četiri knjige koje će ići pod jedinstvenim naslovom "Neotkrivena zemlja", a to su "Govor kraljeva" (objavljena 2011), "Govor zemlje" (2013) i "Govor vjekova" knjiga u pripremi.

"Antički gradovi/Snovi i sudbine" (objavljena je u Zagrebu 2012. u izdanju na-

cionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske, Skaner studija i Matice crnogorske), kroz antičke gradove na prostoru Crne Gore, na neobičan i jedinstven način sublimira civilizacije i njihove tokove, pretačući ih u jedinstveno civilizacijsko pismo, koje Martinović čita sa lica svoje zemlje. Ovom knjigom Martinović postaje evropski pisac, ocjene su književne kritike. Roman "Poslednji Eshilov dan" objaviće poznata izdavačka kuća Onufri iz Tirane.

Član je Crnogorskog PEN-a i Matice crnogorske. Dobitnik je Oktobarske nagrade Herceg-Novog, grada u kome ovaj pisac živi.

Božićna priča

Cecilija Toskić

Gradonačelnik susjedne općine Woergl me pozvao na Weihnachtsfeier i time izazvao najveću poslijeratnu moralnu krizu. Moju. Znala sam još od lani da će me zvati ali sam mislila: "Ih, dogodi ne ... Dogodine - tko živ, tko mrtav! Možda će i zaboraviti. A možda će i vlada zglajzat, bit će izbori, OEPV izgubi i eto ti začas Woerglu novog gradonačelnika. Što će on znati koga je stari obećao zvati da s njim slavi Božić". Zglajzala vlada, bili izbori, gradonačelnik ostao. I još nije ni zaboravio! Što ću sad?

Najprije mi je palo na pamet najjednostavnije rješenje - da ne odem. Da kažem kako moram na roditeljski te ću malo zakasni ti, pa kad poslije ne dođem, reći ću da je roditeljski potrajao duže nego sam mislila. Ovo bi rješenje bilo jako jednostavno i zgodno jer ja stvarno istu večer imam roditeljski. No pitanje je onda što bih mogla slagati onim našim iz uprave kad oni budu organizirali proslavu. A da ne odem niti na jednu, stvarno nema smisla, odmah bi me potvrdili da je to zato što sam auslaender. A ja zapravo i idem jedino zbog toga što sam auslaender. Jedini u mojoj firmi pa se, htjela-ne htjela, moram ponašati prema tome. Kao zastupnik svih auslaendera. Ako netko, naime, ne dođe kad je iced i piće džabe, onda se odmah zna da nije Austrijanac već auslaender. Pa sigurno nije imao što obući.

Ma vala, kupit ću bar bluzu pa kud puklo. Hlače mogu od lani, razradit ću strategiju tako da ne moram ustajati i odlaziti u WC, a pod stolom svakako nitko ne vidi. Jedina mi je muka što moram prva doći i zadnja otići.

Da znaju ovi gradonačelnici kakav su nama belaj ove večere...?!

Najprije sam pretumbala sav ormar. Svoj, pa Jelenin, pa Sandrin. Ništa zgodno za večeru s glavešinama koji mjesec dana unaprijed

mreža i radijalno povezivanje, konstruisanje i dekonstruisanje, nisu ostali bez odjeka ni u njegovom poetskom postupku. Rezultat su inovirani značenjski odnosi formirani voljom kreatora, na način da se čitaocu nude najmanje dva, pa i više nizova teksta, verbalnog i neverbalnog, naučnog i fiktivnog, enciklopedijskog i pjesničkog.

Mitska priča

Djela Miraša Martinovića su pobuđivala pažnju drugih stvaralaca, pomenimo samo Mirka Kovača, Dimitrija Popovića, Radoslava Rotkovića... Kovač je isticao da je u pitanju "precizna stvaralačka erudicija iz koje proistječu rodovi koji se više ne mogu odvajati", a Dimitrije da kod Miraša "onamo gdje arheologija završava počinje poezija". Sam Martinović često ističe kako ga je Borislav Pekić (u vrijeme kad je autor pisao romane *Vavilonski mudraci* i *Posljednji Eshilov dan*) savjetovao da zagrebe po ovom tlu i iz njega iznese mitsku priču. Miraš Martinović je taj savjet očito poslušao i ostao mu vjeran do danas.

Najzad, vraćajući se iznova na već pomenuti autopoetički iskaz o odbačenim kamenovima, može se reći da on, na neki način, predstavlja ne samo formalnu već i etičko-humanističku odrednicu ovog autora. Naime, ukoliko se poslužimo onom znamenitom Kišovom sintagmom *po-etika*, ili pokušamo da doživimo onu poetsku pravdu koju bi donijela samo jedna opšta enciklopedija mrtvih, vidjećemo da se i Miraš Martinović uputio u tom pravcu. Naime, samo literatura može biti prostor univerzalne pravde i humanizma, koji, iako teorijski nedokazivi, a praktično neostvarivi, nastavljaju da traju samo u svjetovima umjetnosti. Tu pravdu za sve koji su hodili ovim prostorima Miraš Martinović uporno traži već više od tri decenije.

počnu slaviti (bit će i naš gradonačelnik). Stvarno moram kupiti, a nijedna se prodavaonica ne zatvara zauvijek, pa ne prodaje robu pošto-poto, samo da je se riješi.

Tu ja, dakle, stvarno nemadnem kud nego se spremim u kupovinu po regularnim cijenama.

UShikhu jeste shik, ali je sigurno skupo, pa ja uđem u Simplj; ako je jednostavno, onda je i skromno, ako je skromno, sigurno nije skupo. Osim toga, tu radi Bruno, a čula sam da je Bruno, da

izvinete, peder. A za njih se zna, nije da ih hvalim, Bože sačuvaj, da imaju osjećaj za odijevanje, da to nije normalno (gdje će i bit).

Dakle, izmakne se Bruno, gleda, odmijera, prebire nešto prstima lijeve ruke po prstima desne, pa pucne jezikom i iznese nešto što čovjek ni u snu ne bi sam izabrao. Dosad sam nekoliko puta isprobala njegovo umijeće i svaki put su me, kad izađem iz kabine, čekale odgovarajuće cipele, šalovi, jakne i neko nepoznato lijepo ogledalo. Svaki put sam dosad jačala karakter odolijevajući iskušenju, pa me ovaj put Bruno ignorirao pola sata i gotovo se rasplakao kad je vidio da ja uporno razgledam, a ja sam ga tješila i jedva ga uvjerila da ću, ovaj put, stvarno nešto i kupiti.

Sav sretan zalepršao je rukicama, otišao bez sekunde dvoumljenja do police i donio nju: Vou! Ja po običaju odmah za cijenu. Vou! U usporedbi s ostalim bluzama u prodavaonici: tako-tako, u usporedbi s mojim primanjima: tako-tako, ali mislim se ja - neobrađen izrez, po dnu neki visuljci nezavršeni, ako bude lijepo stajala, nagovorit ću ga da cijenu malo spusti.

Kad sam je obukla, tako mi je lijepo mazila kožu da mi je došlo da je više nikad ne skinem, ili da što prije izađem iz kabine. Bruno umirio svoje prste, stoji i gleda me i nisam ni morala pogle-

dati u ogledalo da bi mi bilo jasno - savršeno!

Dakle, vrijeme je za pregovore oko cijene. Zaustim ja da pitam, a on, kurva, sjetio se, pa da me preduhitri, kaže da im je samo još jedna ostala, da su i imali samo po jednu od svakog broja, čista vuna lijepo prerađena da ne žulja i ono što visi čista svila, sve po najnovijoj modi - neobrađeno i visi. Pričao je valjda i kad sam ja izašla da uhvatim zraka i da još jednom razmislim. Prvi put sam prohodala po prodavaonicama kad nije sniženje čisto radi usporredbe i vidim ja da je cijena normalna. Razgledala sam i usporredivala, mislila se - ako je moja, čekat će me, ako nije, nosit će je netko drugi, a ja ću opet prekopati ormar.

Ma, vala, neću u onim stvarima što sam dobila od Karitasa, pa makar!

Vratim se i kupim!

I priča bi ovdje sretno završila da me nije, kad sam došla kući, čekala u poštanskom sandučiću karta od mame i tate.

Čestitaju mi imendan kartom i tekstom:

Potrebna su mi dobrodošlicom ozarena lica mnoga, i to svakog trena, potreban mi je prijatelj i to što veći, potrebni su mi mostovi viseći preko mržnje, preko nesporazuma nepremostivoga.

Itu se ja rasplačem. Tko će mi reći do mama i tata što mi treba, otkud mi ideja da mi je potrebna baš nova bluza, a svi mi prijatelji i lica ozarena dobrodošlicom ostala i čekaju u Bosni, otkud mi ideja da su mi dovoljni mostovi viseći preko mržnje, da mogu biti sretna što sam mržnju premostila kad još nemam dovoljno za one preko nesporazuma?

80 eura! Pa ćaćinu sam penziju potrošila na neobrađenu bluzu! Samo da pokažem da nismo ni mi auslenderi zadnji. Kao da je do bluze!

Ako do večeras prestanem plakati, otići ću proslaviti Božić gotovo mjesec unaprijed sa svim glavešinama Kufsteina i Woergla (čudan svijet ovi Austrijanci - vjenčaju se unazad, a Božić slave unaprijed!).

Ali, obećavam da ću biti s dragim licima koja će me čekati kod kuće. Ozarena dobrodošlicom. Pa ću nazdraviti jednom za ta lica i za Božić i za Bajram. Svijetlit će mi baklje badnjačke na podzidi fojničkog samostana i bajramska svjetla na munari. Pjevat će mi noćas još jedanput Tomica i Mirče, svirati Ivica i pričat Džajina violina, topiti se u ustima baklava rahmetli Zade.

Sve na račun gradonačelnika Woergla.

Tako će mi se bluza isplatiti. Kad već nisu dali da im je vratim!

O autorici

Cecilija Toskić rođena 27. svibnja 1960. u Fojnici. Diplomirala njemački jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Predavala u Fojnici. U jesen 1993. izbjegla u Austriju. Prozu objavljivala u časopisima: Stećak, Diwan, Marulić, Motrišta, Odjek, Suvremena pitanja, Život i Mogućnosti te serijal priča u tjedniku Slobodna Bosna. Članica Društva pisaca BiH i PEN-a BiH.

Objavila: "Pa, da krenem ispočetka", kratke priče 2004, Synopsis, Sarajevo/Zagreb. Uvrštena u antologije: "Südstwind" neue österreichische Lyrik 6, "AndernWOrts"

Lyrik, Ivan Iovrenović i Enver Kazaz: "Rat i priče iz cijelog svijeta", antologija nove bosanskohercegovačke pripovijetke, Europapress holding d.o.o. Zagreb i Novi liber, Zagreb 2009. i "Bosanska antologija" (SAD, 2013).